

ნოდარ ბარამიძე

*პათუმის შოთა რისთაველის სახ. უნივერსიტეტი***ნებელობითი და ზნეობრივი ქცევის მიმართებისათვის**

საკვანძო სიტყვები: იმპულსური ქცევა, ნებელობითი ქცევა, მორალური ქცევა, მოტივი, ობიექტური ღირებულება.

ნებელობითი და ზნეობრივი ქცევის მიმართების პრობლემა ორი მეცნიერების ზიარი ურთულესი პრობლემაა. იგი ასე დაისვა წინამდებარე ნაშრომის ავტორის წინაშე: სტუდენტობისას სპეციალური პრაქტიკის ერთ მონაკვეთს გაედიოდით დ.უხნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტში. შეხვედრები გვქონდა სხვადასხვა განყოფილების ხელმძღვანელებთან. შევხვდით ბატონ შალვასაც (პროფ. შ.ჩხარტიშვილი იმხანად პედაგოგიკური ფსიქოლოგიის განყოფილებას ხელმძღვანელობდა). სხვა საკითხებთან ერთად, მან ისაუბრა ნებისყოფის პრობლემაზე. როდესაც მომეცა შესაძლებლობა, მე მოკრძალებით ვკითხე მას: ნებისყოფის შესახებ აქ მოსმენილი შეხედულების მიხედვით (იგულისხმება ბატონ შალვას შეხედულება) როგორ უნდა გავიგოთ, მაგალითად, პიტლერს ჰქონდა თუ არა მტკიცე ნებისყოფა? მოქმედებდა თუ არა იგი გადაწყვეტილებათა მიღებისას ობიექტური, საზოგადოებრივი ღირებულებებით, ე.ი. როგორც ნებისყოფის სუბიექტი? ბატონმა შალვამ მიპასუხა: საკითხს ასე ნუ დავსვამთო და იმჯერად საჭიროდ არ მიიჩნია საუბრის ამ ასპექტით გაგრძელება. შემდეგში ეს საკითხი, სამწუხაროდ, ამოვარდა ჩემო ცნობიერებიდან და მხოლოდ ბოლო პერიოდში დადგა ჩემ წინაშე მთელი სიმწვავეთ: როგორია მიმართება ნებელობით ქცევასა და ზნეობრივ ქცევას შორის? არის თუ არა ყველა ნებელობითი ქცევა ზნეობრივი, ანდა, პირიქით? კიდევ უფრო სამწუხაროა, რომ ახლა უკვე ვეღარ მოვისმენთ ბატონ შალვას მოსაზრებას ამასთან დაკავშირებით. ამ დანაკლისს ვერავინ შეაგებს. საკითხი კი სერიოზულ განსჯა-გააზრებას მოითხოვს. ამჯერად ჩვენ მხოლოდ ზოგიერთ მოსაზრებას გამოვთქვამთ ამ პრობლემის გარშემო და ისიც საკითხის დასმის წესით.

პირველ რიგში დავაზუსტოთ ნებისყოფისა და ზნეობის, ნებელობითი ქცევისა და ზნეობრივი ქცევის ჩვენთვის მისაღები ცნებები. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს პრობლემა ჩვენ წინაშე დაისვა ნებისყოფის შესახებ ჩხარტიშვილისეული შეხედულების მოსმენის შემდეგ. ათეული წლების განმავლობაში მოტივაციისა და მასთან დაკავშირებული ნებისყოფის საკითხებზე მუშაობამ დავგარწმუნა, რომ შ.ჩხარტიშვილის შეხედულება ყველაზე უკეთესად გამოხატავს ნებისყოფისა და ნებელობითი ქცევის ფსიქოლოგიურ ბუნებას [7; 8]. ამ შეხედულების არსი, ძალიან მოკლედ, შემდეგია.

ნებისყოფაზე თავისი შეხედულების აგებისას, შ. ჩხარტიშვილი, უწინარეს ყოვლისა, განიხილავს მოთხოვნილების ფსიქოლოგიურ ბუნებას და ნათელყოფს, რომ შეუძლებელია ყოველგვარი ადამიანური აქტივობის წყარო იყოს მხოლოდ მოთხოვნილება. მართალია, მოთხოვნილება არის აქტივობის ყველაზე უფრო ძირითადი ფაქტორი, რომელიც მონაწილეობს ყველა ქცევაში, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ ადამიანის ქცევა ყოველთვის აღიძვრება და წარიმართება მოთხოვნილების ცოცხალი პროცესით. მოთხოვნილება, როგორც ქცევის წყარო, საერთოა ადამიანისა და ცხოველისთვის. ადამიანს აქვს ამ საერთოსაგან განმასხვავებელი აქტივობის სპეციფიკური წყაროც – ნებისყოფა.

მოთხოვნილების იმპულსით აღძრულ ქცევას შ. ჩხარტიშვილი იმპულსურ ქცევას უწოდებს, განურჩევლად იმისა, თუ როგორი მოთხოვნილებაა ეს, ცნობიერების რომელ დონეზე მიმდინარეობს ქცევა და რა წინააღმდეგობის გადალახვა უხდება მის სუბიექტს. იმპულსურ ქცევას, მოთხოვნილების ფსიქოლოგიური ბუნებიდან გამომდინარე, ერთადერთი მიზანი აქვს: დაკმა-

ყოფილდეს ამ ქცევის აღმძვრელი მოთხოვნილება. სხვა რამ (ქცევის შედეგები, მათი დადებითი ან უარყოფითი მნიშვნელობა ახლო თუ შორეული პერსპექტივისათვის, მომავალი ცხოვრებისათვის) ამგვარი ქცევის სუბიექტს არ აინტერესებს. იმპულსური ქცევის მიზანი თვით ამ ქცევაშია მოცემული. ხოლო იმპულსური ქცევის მოტივის ფუნქციას ასრულებს ემოციური განცდის ფორმაში მოცემული ქცევის სუბიექტური ღირებულება, რომელიც მისი აღმძვრელი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისაკენ მიმართულ ქცევის აქტებთან უშუალო კავშირში იხენს თავს და რომლის სიდიდე იცვლება მოთხოვნილების სუბიექტის მდგომარეობის ცვალებადობის შესატყვისად: მოთხოვნილების ზრდასთან ერთად იზრდება, ხოლო მისი დაკმაყოფილების კვალობაზე მცირდება. გარდა ამისა, ძლიერ დამოკიდებულია სუბიექტურ თვისებებზე. ამიტომ უწოდებს ავტორი მას სუბიექტურ ღირებულებას.

აღნიშნულისაგან განსხვავებით, ნებისყოფით განსაზღვრული ნებელობითი ქცევის მიზანი ყოველთვის ქცევის შედეგზე, ამ შედეგის ობიექტურ ღირებულებაზეა მიმართული. ნებელობითი ქცევის სუბიექტს აინტერესებს იმ შედეგების ობიექტური და საზოგადოებრივი ღირებულება, რომლებიც უნდა დარჩეს ქცევის დასრულების შემდეგ. ნებელობითი ქცევის მოტივია ნივთიერ და სულიერ ღირებულებათა შექმნის, დაცვის, გამრავლებისა და შენახვის საჭიროება.

ობიექტური ღირებულებისა და საზოგადოებრივი მოთხოვნების გაცნობიერება მხოლოდ ნებისყოფასთან მიმართებაში იძენს მოტივის ფუნქციას. ნებისყოფის სუბიექტი ობიექტურ (საზოგადოებრივ) ღირებულებათა საზომით აფასებს მოვლენებს. მოთხოვნილება მხოლოდ თავისი თავის დაკმაყოფილებაზე ზრუნავს, ხოლო ნებისყოფა ერთნაირად მოიცავს ყველა მოთხოვნილებას და პირველ რიგში ზრუნავს იმის დაკმაყოფილებაზე, რომელსაც მეტი ობიექტური ღირებულება აქვს.

ნებელობითი ქცევის მოტივი, როგორც ვთქვით, განსხვავებით იმპულსური ქცევისაგან, არის ობიექტური ღირებულება. იგი იმით განსხვავდება სუბიექტური ღირებულებისაგან, რომ მისი არსებობა და სიდიდე არაა დამოკიდებული არც სუბიექტის მომენტურ მდგომარეობაზე და არც მის სუბიექტურ თვისებებზე და ამის მიხედვით არ ცვალებადობს. მას „ზედროული“ და „ხესუბიექტური“ არსებობის ფორმა აქვს და, ჩვეულებრივ, ლოგიკური მსჯელობის სახით ეძლევა ქცევის სუბიექტს.

ნებისყოფის სპეციფიკურ ბუნებას, შ. ჩხარტიშვილის აზრით, დ. უზნაძისაგან განსხვავებით [4], გამოხატავს „მე უნდა“ განცდა, ხოლო „მე მინდა“ განცდა მხოლოდ იმპულსური ქცევის აქტებში დასტურდება და მოთხოვნილების სუბიექტის ბუნებას უფრო გამოხატავს.

შესაბამისი საკითხების დეტალური ანალიზის საფუძველზე, შ. ჩხარტიშვილი დამაჯერებლად აჩვენებს, რომ ისტორიული განვითარების პროცესში ადამიანმა ცნობიერების გვერდით ნებისყოფის სახით შეიძინა ისეთი სპეციფიკური თავისებურება, რომელიც საშუალებას აძლევს მას, განთავისუფლდეს აქტუალური მოთხოვნილების იმპულსების ტყვეობისაგან, დადგეს მომენტის ინტერესებზე მაღლა, ხელში აიღოს საკუთარი ქცევის ფსიქო-ფიზიკური შესაძლებლობანი და ისეთი აქტივობა განავითაროს, რომელიც მიმართულია ობიექტურ ღირებულებათა სამკვიდროსაკენ, შეესაბამება საზოგადოების მოთხოვნებს და, ამასთანავე, პიროვნების მომავალი ცხოვრების ამოცანებს პასუხობს. სწორედ ნებისყოფა არის პიროვნების არსებობის ძირითადი ფორმა. სადაც არაა ნებისყოფა, იქ არაა არც პიროვნება.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ობიექტური და საზოგადოებრივი ღირებულება პიროვნებისათვის საკაცობრიო ღირებულებასაც გულისხმობს, ვინაიდან ჭეშმარიტი საზოგადოებრივი ღირებულება, ამავე დროს, საკაცობრიო მნიშვნელობის მატარებელია და საკაცობრიო ღირებულება თავისთავად საზოგადოებრივი ღირებულებაცაა.

ასეთია, ძალიან მოკლე, შ. ჩხარტიშვილის შეხედულების ძირითადი აზრი ნებისყოფაზე და ნებელობითი ქცევის მოტივზე.

აღნიშნული შეხედულებიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ წმინდა ნებელობითი ქცევა არის შრომა, ადამიანის ის თვისება, ის უმაღლესი სიკეთე, რომლის გარეშე არც მას შეუძლია არსებობა და არც საზოგადოებას. ამასთანავე, შრომა ისტორიული თვალსაზრისითაც უპირველესი სიკეთეა.

ადამიანმა, როგორც ასეთმა, ისტორიულად არსებობა დაიწყო სწორედ შრომით (რომელიც ნებისყოფითი ქცევაა) და დღესაც შრომაა მისი არსებობისა და ბედნიერების საფუძველი. შრომის ზნეობრივ ღირებულებას განსაზღვრავს მისი შედეგის საზოგადოებრივი ღირებულება.

ახლა, ასევე მოკლედ, დავაღვათ ზნეობისა და ზნეობრივი ქცევის შესახებ საყოველთაოდ ცნობილი დებულებები და ცალკეულ ავტორთა გამონათქვამები.

“ზნეობა” ეტიმოლოგიურად იმასვე ნიშნავს, რასაც “მორალი”. ესე იგი, ზნეობრივი და უზნეო იგივეა, რაც მორალური და ამორალური. თუმცა, ზოგიერთები თვლიან, რომ ზნეობრივის ცნება გამოხატავს სუბიექტურ სიკეთეს, სუბიექტურ კეთილობას, ხოლო მორალურის ცნება – ობიექტურ სიკეთეს. მაგალითად, ადამიანმა გადაარჩინა გაჭირვებისაგან თავისი ამხანაგი არა იმიტომ, რომ თანაუგრძნობს მას, ეცოდება ან უყვარს, არამედ ხალხის წინაშე გაკიცხვის შიშით, პატივმოყვარეობის გამო, ანგარებით და ა.შ. ამ შემთხვევაში ქცევა გარეგნულად, შედეგების მიხედვით, მორალურია, საზოგადოებრივად სასარგებლოა, მაგრამ მას არ აქვს შინაგანი ზნეობრივი მოტივი. უფრო მეტიც, ქცევის მოტივი შეიძლება გამოჩნდეს ბოროტება იყოს, შედეგი კი – სიკეთე. მაგალითად, ბანდიტებმა მანქანიდან კაცი გადააგდეს ხრამში მოსაკლავად, მაგრამ იგი გადარჩა, ცოტა ხანში მანქანა თავად გადაიხეხა ხრამში და ყველანი დაიღუპნენ. გამოდის, რომ ბანდიტების უზნეო ქცევა მორალური ყოფილა, ვინაიდან მას ობიექტური სიკეთე მოჰყვა შედეგად, რაც პარადოქსია.

ეთიკის ცნობილი ქართველი სპეციალისტის, გბანძელაძის სამართლიანი შენიშვნით, სწორია ის, რომ სუბიექტური და ობიექტური სიკეთე განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მაგრამ ამის გამო ზნეობრივისა და მორალურის განსხვავება არაა მიზანშეწონილი [2].

პიროვნების ზნეობა – ეს არის სხვა ადამიანებისა და საზოგადოების სასარგებლოდ შეგნებული, მიზანდასახული მოქმედების უნარი. ხოლო როცა განსაზღვრავენ საზოგადოების ზნეობას, მასში გულისხმობენ იმ ნორმათა ერთობლიობას, რომლებიც გამოხატავს პიროვნებათა შეგნებულ ზრუნვას ერთმანეთისა და საზოგადოებისათვის.

ადამიანის ზნეობაზე, უპირველეს ყოვლისა, მისი ქცევის მიხედვით მსჯელობენ. ზნეობრივი ქცევა უანგარო ქცევაა. იგი ზოგადსაკაცობრიო ხასიათისაა. ზნეობრივი ქცევა უმაღლესი ღირებულებებისადმი სამსახურს გულისხმობს. ასეთ ღირებულებებს მიეკუთვნება თავისუფლება, ჭეშმარიტება, მშვენიერება, სიკეთე. ზნეობრივი მოქმედება ხორციელდება ზნეობრივი შეგნების, ანუ ადამიანის უმაღლესი დანიშნულების გაცნობიერების საფუძველზე, რაც ამ ღირებულებებისადმი სამსახურია და რომელიც ადამიანის კონკრეტულ ქცევაში რეალიზდება. აქედან გამომდინარე, ნათელია, რომ ზნეობრივი ქცევა გულისხმობს ქცევის მოტივებისა და მიზნების გაცნობიერებასაც და თვითრეფლექსიის მიხედვით მოქმედებას.

ზნეობრივი ქცევისა და ადამიანის ღირსების საზომია არა ქცევის შედეგი, არა საგნობრივი ფენომენი, არა ამ შედეგის შეფასება სხვათა მიერ, არამედ საკუთარი სინდისი. ქცევას, ბუნებრივია, გარკვეული შედეგი მოჰყვება, მაგრამ ზნეობრივი ქცევა, სიკეთის ქმედება გამორიცხავს რაიმე შედეგისაკენ ქცევის სუბიექტის მისწრაფებას. ზნეობრივად ადამიანი იქცევა არა რაიმე შედეგისათვის, არამედ მას არ შეუძლია სხვაგვარი მოქმედება. ზნეობრივი ქცევა ხორციელდება თავისუფალი არჩევანის საფუძველზე და უანგარო ზრუნვაა სხვა ადამიანზე, მის მომავალზე, საზოგადოების კეთილდღეობაზე, ჭეშმარიტებაზე...

ზნეობრივი ქცევა საკუთარი სინდისის მიხედვით მოქმედებაა. სინდისი სამართლიანობის ზოგადსაკაცობრიო გრძნობის გამოხატულებაა და, ამდენად, თვითონაც ზოგადადამიანური ფენომენია. სინდისი, როგორც ზნეობრივი შეგნებისა და ზნეობრივი გრძნობის უნარი, პიროვნების მორალური თვითკონტროლისა და თვითგანსჯის უმაღლესი ფორმაა. სინდისი შეიძლება გამოვლინდეს როგორც რაციონალური ფორმით საკუთარი მოქმედების ზნეობრივი მნიშვნელობის გაცნობიერებაში, ისე ემოციურადაც. ამის მაგალითია “სინდისის ქენჯნა”.

ნებელობითი და ზნეობრივი ქცევის ზემოაღნიშნული გაგებიდან ჩანს, რომ, ძირითადი მახასიათებლებით, ეს ქცევები ემსგავსებიან ერთმანეთს. მათი დახასიათებიდან გამომდინარე, ნებელობითი და ზნეობრივი ქცევა, ფსიქოლოგიურად, ფაქტობრივად, იდენტურია. სხვანაირად რომ

ვთქვათ, ყველა ნებელობითი ქცევა ამავე დროს ზნეობრივია და ყველა ზნეობრივი ქცევა ნებელობითია. და ეს ასეა მიუხედავად იმისა, რომ პირველს შედეგი აინტერესებს და მეორეს (ზნეობრივს) – არა. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ზნეობრივი ქცევა პროცესუალურია და არა საგნობრივ-სუბსტანციური. ეს საგანი, ეს “სუბსტანცია”, სიკეთის ქმედების მიზნის სახით, იმთავითვე მოცემულია ამ ქცევის სუბიექტის შეგნებაში, გადაქცეულია ზნეობრივი ადამიანის მოქმედების მყარ მოტივებად. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ზნეობრივი ქცევა მხოლოდ მომენტური კმაყოფილების მიღებით აღძრულ იმპულსურ ქცევას დაემსგავსებოდა, ან უმიზნო აქტივობის სახეს მიიღებდა. რეალურად კი იგი ადამიანის პიროვნების არსის გამომხატველი მოქმედებაა. ზნეობრივი ქცევა ყოველთვის სიკეთის კეთებისაკენ, სამართლიანობისაკენ, თავისუფლებისაკენ და სხვა ობიექტურ, საკაცობრიო თუ საზოგადოებრივ ღირებულებათა შექმნის, დაცვის და გამრავლებისაკენ არის მიმართული. ეს ღირებულებები კი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ნებელობითი ქცევის მოტივის ფუნქციას ასრულებს, რაც კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ ზნეობრივი ქცევა ნებელობითი ქცევაა, და პირიქითაც. ამ მოსაზრებას შემდეგი გარემოებაც ადასტურებს: როგორც აღვნიშნეთ, ზნეობრივი ქცევა ზნეობრივ შეგნებას გულისხმობს. სიკეთე რომ გააკეთო, უნდა იცოდე – რა არის სიკეთე და რა არის ბოროტება, რა უნდა გააკეთო და რა არ გააკეთო, რა გევალება, რა არის უმთავრესი საზოგადოებრივი და საკაცობრიო ღირებულებები და ა.შ. მაგრამ ზნეობისა და ზნეობრივი ქცევის შინაარსი სრულიად არ ამოიწურება მხოლოდ ცოდნისეული, ინტელექტუალური ნიშნით. ადამიანმა შეიძლება იცოდეს ბევრი რამ, ჰქონდეს ზნეობრივი შეხედულებები, იდეები, წარმოდგენები, ჰქონდეს კეთილი ნება, ანუ მისი განხორციელების სურვილი, მაგრამ ვერ იქცეოდეს ზნეობრივად, უბრალოდ, არ ჰქონდეს ზნეობა. ერთია ზნეობრივი შეგნება და მეორეა ზნეობრივი მოქმედება. როგორც ვხედავთ, ზნეობრივი შეგნება ზნეობრივი მოქმედების აუცილებელი პირობაა, მაგრამ არასაკმარისი.

იმისათვის, რომ ადამიანი ზნეობრივად მოიქცეს, ზნეობის ცოდნის გარდა, აუცილებელია მისი პიროვნების ქმედითი მხარეც – ნებისყოფის სახით. მას უნდა შეეძლოს ამაღლდეს ინდივიდუალურ ნებაზე, „მე მინდა“-ზე და იმოქმედოს საზოგადოებრივი ნების, ანუ „მე უნდა“-ს მიხედვით. ეს კი შესაძლებელია ისეთი სპეციფიკურ-ადამიანური აქტივობის წყაროს საფუძველზე, როგორიცაა ნებისყოფა. იგი შეგნებისადმი დამორჩილების უნარია. ნებისყოფა ის ძალაა, რომელიც ზღუდავს და იმორჩილებს ადამიანის არაგონივრულ სურვილებსა და მოთხოვნილებებს და შეგნებას უქვემდებარებს მათ. ადამიანი პასუხისმგებელია თავისი მოქმედებისათვის იმიტომ, რომ აქვს ნებისყოფა. აფექტი სწორედ იმის გამო ითვლება დანაშაულის შემამსუბუქებელ გარემოებად, რომ ამ დროს ნებისყოფა ბლოკირებას განიცდის. მოკლედ, ნებისყოფა ისევე აუცილებელი ხდება ზნეობრივი ქცევის განხორციელებისათვის, როგორც ზნეობრივი შეგნება.

დაისმის კითხვა: იძლევა თუ არა ნებისყოფა გარანტიას, რომ მისი მფლობელი ყოველთვის ზნეობრივად მოიქცევა, ზნეობრივი ადამიანი იქნება? ნებისყოფის შესახებ აქ დალაგებული ჩხარტიშვილისეული შეხედულების მიხედვით, ეს ძირითადად ასე უნდა იყოს. თუმცა, ეს არ გამორიცხავს, რომ ბუნებით ზნეობრივმა ადამიანმა უნებისყოფობა გამოავლინოს და რაიმე უზნეობა ჩაიდინოს. ასეთი შემთხვევები იშვიათი როდია. მაგალითად, ზოგიერთ შრომისმოყვარე და ალაღმართალ კაცს, შეიძლება, ღოთობა, ღვინისადმი ჭარბი სიყვარული ახასიათებდეს. მაგრამ ასეთი ცალკეული გამოვლინებები ვერ ცვლის საერთო სურათს, მით უფრო, რომ აბსოლუტური ზნეობრიობა ძნელი მისაღწევია. მაშასადამე, ჩვენს შემთხვევაში, ნებისყოფისა და მოტივის ბუნების გაგებიდან გამომდინარე, მოსალოდნელია, რომ ასეთი პიროვნული ძალის მფლობელი არსებითად ზნეობრივი ადამიანიც იყოს.

ბოლო პერიოდში, ნებელობითი ქცევის ფენომენოლოგიაზე უაღრესად ორიგინალური და გლობალური ხასიათის მოსაზრებები შემოგვთავაზა ამ საკითხის ცნობილმა მკვლევარმა ირაკლი იმედაძემ [3].

ახლა კიდევ ერთხელ დავუბრუნდეთ იმ საკითხს, რითაც დავიწყეთ წინამდებარე ნაშრომი. კერძოდ, ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, როგორ უნდა გავიგოთ და დავახასიათოთ

ჰიტლერის, თუნდაც სტალინის, ლენინის და მათი მსგავსი ბელადების მოქმედებები ნებელობითი და ზნეობრივი ქცევის მიმართების თვალსაზრისით?

ერთ რამეზე წინასწარ უნდა შევთანხმდეთ: ჩვენ ვერ დაუშვებთ, რომ მათ ავადმყოფურად სუსტი და პათოლოგიური ნებისყოფა ჰქონდათ. ასეთ შემთხვევაში მათი შერაცხადობისა და პასუხისმგებლობის საკითხი ეჭვის ქვეშ დადგებოდა და, სხვაზე რომ არაფერი ვთქვათ, ნიურნბერგის პროცესიც მავანთათვის გაუმართლებელი იქნებოდა. მაგრამ არა. ყველაფერი კანონზომიერი იყო, ვინაიდან მათი ნებისყოფის სისუსტეზე კი არა, უფრო ხშირად მტკიცე, რკინისებური ნებისყოფის შესახებ ლაპარაკობენ. მაშასადამე, მათთვისაც, ისევე როგორც ნორმის ფარგლებში მყოფი ყველა ჩვეულებრივი ადამიანისთვის, დამახასიათებელი იყო ნებისყოფით განსაზღვრული აქტიუობა, ანუ ნებელობითი ქცევა და მოთხოვნების იმპულსით აღძრული იმპულსური ქცევა. მათთვისაც არც ნებელობითი ქცევა იყო უცხო და არც – იმპულსური.

როდესაც ვსვამთ საკითხს ამ ადამიანების ნებელობითი და ზნეობრივი ქცევის მიმართების შესახებ, ბუნებრივია, რომ მათი ზოგიერთი ნებელობითი ქცევა (ან ქცევათა რიგი) ზნეობრივიც იყო. მაგრამ ისიც ცხადია, როდესაც ეს საკითხი ისმება ცნობილ, არაორდინალურ ადამიანებთან მიმართებაში, პირველ რიგში, წარმოვიდგენთ ხოლმე მათ საყოველთაო, მთელი მსოფლიოსთვის ცნობილ მოქმედებებს. ბუნებრივია, ეს მოქმედებები, უმეტეს შემთხვევაში, არაზნეობრივი იყო, მაგრამ გვიჭირს დავიჯეროთ, რომ ისინი, არსებითად, იმპულსური ხასიათის ქცევები იყო და არა ნებელობითი.

ნებელობითი ქცევის მოტივი, როგორც ვიცით, ობიექტური, საზოგადოებრივი და საკაცობრიო ღირებულებებია, რომლებიც ადამიანთა ინტერესებისათვის, მათი ახლო თუ შორეული პერსპექტივისთვის და, საბოლოოდ, მათი ბედნიერებისთვის არის გამიზნული. რა იყო, მაგალითად, ჰიტლერის მოქმედების მოტივი, როდესაც იგი არაარიული რასის განადგურების ღირებულებას იძლეოდა? რომელ საკაცობრიო მოტივს ეფუძნებოდა მისი ცნობილი ღოზუნგი: გერმანია, გერმანია უპირველეს ყოვლისა! ან რომელ ობიექტურ ღირებულებაზე ფიქრობდა იგი, როდესაც იგივე გერმანელების ჩასახრჩობად ბერლინის მეტროში მდინარის ჩაშვება გადაწყვიტა – არ ყოფილხართ გერმანელები ჩემი ღირსიო. მიაქციეთ ყურადღება: „არ ყოფილხართ ჩემი ღირსიო“. აქ უკვე ჰიტლერის ჩაკეტილი მსოფლმხედველობაც ვერაფერს გვისხნის.

ჩვეულებრივ, ქცევის სუბიექტი სირცხვილს უნდა განიცდიდეს ქცევის საზოგადოებრივი მიუღებლობის შემთხვევაში. ჰიტლერი არათუ სირცხვილს არ განიცდიდა, არამედ სინდისისაგან (ამ “ქიმერისაგან”) ათავისუფლებდა გერმანელ ჯარისკაცებსაც და მოქმედების სრულ თავისუფლებას აძლევდა თავისი ბოროტი ღირებულებების განხორციელებისთვის ბრძოლაში. “ის ადამიანები – შენიშნავს ერის ფრომი – რომლებსაც სწამდათ ჰიტლერის მიერ გამოცხადებული იდეებისა, როცა ადამიანური ბუნებისათვის უცხო ქმედებებს ჩადიოდნენ, დარწმუნებული იყვნენ, რომ სინდისიერად იქცოდნენ” [6:4].

პრინციპულად იგივე ითქმის პროლეტარიატის დიდი ბელადის, “ძია ლენინის” შესახებაც [1]. საკუთარი სამშობლოს გაყიდვის ფასად მიღწეული ოქტომბრის გადატრიალება, საზოგადოებისა და მთელი მსოფლიოს ერთი, მისთვის მიუღებელი, ნაწილის მტრად გამოცხადება და მზადყოფნა მისი განადგურებისთვის, ძალაუფლების შენარჩუნების მიზნით გაცემული ამაზრზენი განკარგულებები, ეკლესია-მონასტრების დანგრევა, რელიგიის მსახურთა და რელიგიურ ფასეულობათა უმოწყალო განადგურება და ა.შ. რომელი ობიექტური, სოციალური და საკაცობრიო მოტივებით იყო ნაკარნახევი? კაცობრიობის ე.წ. ნათელი მომავლისთვის ჩადენილი ეს ქმედებანი, სამყაროს ყველაზე დიდი ღირებულების – ადამიანის (ათეული მილიონობით ადამიანის) სიცოცხლის მოსპობის ფასად, ნებელობითი ქცევის მოტივის ჩვენთვის მისაღებ გაგებაში ვერ თავსდება. დასახელებული მოქმედებები შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც უადრესად ეგოისტური ხასიათის, უზნეო, წმინდა იმპულსური ქცევა, რომლის მოტივიცაა სუბიექტური ღირებულება. გავიხსენოთ ჰიტლერის გამონათქვამი: გერმანელებო, არ ყოფილხართ ჩემი ღირსი და ამიტომ უნდა დაიღუპოთ.

სიტყვა “ჩემი” აქ სწორედ უმაღლესი ეგოიზმის, საკუთარი სიდიადის გამოვლინებაა, ამისკენ მისწრაფების გამოხატულებაა.

შეიძლება იკითხოთ: ეს ადამიანები ხომ დიდ ძალისხმევას ავლენდნენ მიზნის მისაღწევად. მათთვის ე.წ. შორეული მოტივაციაც არ უნდა ყოფილიყო უცხო. რატომ არ უკავშირდება მათი ასეთი მოქმედებები ნებისყოფას? მაგრამ ცნობილია, რომ ძლიერი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის ადამიანი ზოგჯერ დიდ წინააღმდეგობას გადალახავს ხოლმე, თუმცა ეს არის მოთხოვნილებით აღძრული იმპულსური ქცევა და არა ნებისყოფითი მოქმედება. განგსტერიც, ქურდიც და ახარტულად მოთამაშეც შეიძლება ავლენდეს დიდ ძალისხმევას მიზნის მიღწევის გზაზე, ისინიც ახდენენ თავისებურ შორეულ მოტივაციას, მიზნის მიღწევისათვის საჭირო გზებისა და საშუალებების გათვლას, მაგრამ ეს ამ მოტივაციის ის სახეა, რომელიც ბელადების შემთხვევაში ძალაუფლებისაკენ უძლიერესი ლტოლვის ან მისი შენარჩუნების, პატივმოყვარეობისა და შურისძიების უაღრესად ეგოისტურ მოთხოვნილებებზეა დაფუძნებული. მეორე შემთხვევაში კი, გართობისა და წუთიერი სიამოვნებისაკენ მისწრაფების სურვილითაა გაპირობებული. თუმცა, შინაგან ძალისხმევასა და წინააღმდეგობის გადალახვას ორივე შემთხვევაში აქვს ადგილი. ამიტომაც იქმნება შთაბეჭდილება, მით უფრო ქვეყნის ლიდერების შემთხვევაში, რომ ასეთი რამ მტკიცე ნებისყოფასთანაა დაკავშირებული. არადა, აქ უძლიერესი ეგოისტური ლტოლვები და მოთხოვნილებებია წამყვანი ადამიანის მთელი ფსიქო-ფიზიკური ძალებიც ბოროტი ნების აღსრულებისაკენაა მიმართული. შესაძლებელი რომ ყოფილიყო, ეს ადამიანები თავიანთ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების პირობებს დაუყოვნებლივ აწყოში გადმოიტანდნენ, მაგრამ რადგან ეს შეუძლებელია, ისინი იძულებულნი ხდებიან ამ გზით მაინც უზრუნველყონ მათი დაკმაყოფილების საქმე. ბუნებრივია, ასეთი ქცევა, არსებითად, ახლო მოტივაციური სტრუქტურის მქონე იმპულსური ბუნების ქცევაა და არა ჭეშმარიტად შორეული, საზოგადოებრივი, ადამიანებისთვის სიკეთის მომტანი მოტივებით განსაზღვრული ნებელობითი ქცევა. დასახელებული ქცევის სუბიექტები, რა თქმა უნდა, მთლიანობაში უზნეო, ბოროტი, კაცთმოძულე ადამიანები არიან და ნებელობითი, ზნეობრივი ქცევის ცალკეული გამოვლინებები ვერ ცვლის ამ საერთო სურათს.

ასეთია ჩვენი ზოგიერთი მოსაზრება დასმულ საკითხთან დაკავშირებით. თუმცა კარგად ვგრძნობთ სირთულეებს და სისუსტეებსაც საკითხის ასეთ გაგებაში. მაგალითად, რომელი ობიექტური, საზოგადოებრივი და საკაცობრიო მოტივებით ხელმძღვანელობდა ალექსანდრე მაკედონელი თავის დაპყრობით ომებში? მაგრამ უდაბნოში, მისთვის დიდი სიძნელით ნაშოვნი წყლის ჯარის თვალწინ გადაღვრის მაგალითი ხომ ნებისყოფის გამოვლენის კლასიკურ ნიმუშადაა მიჩნეული? ეფიქრობთ, ყველა შემთხვევაში მაკედონელის ეს მოქმედება (და ადამიანთა მსგავსი კატეგორიის ქმედებები), ობიექტურად მაინც, ზნეობრივი მოქმედებას.

ლიტერატურა:

1. ნ. ბარამიძე, ფსიქოლოგიური პორტრეტები, ბათ., 2003;
2. გ. ბანძელაძე, ეთიკა, თბ., 1966;
3. ი. იმედაძე, ნებელობითი ქცევის ფენომენოლოგია, კრებული: ფსიქოლოგია, ტ. XXII, თბ., 2010;
4. დ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, შრომები, ტ. 3-4, თბ., 1964;
5. დ. უზნაძე, შენიშვნების რვეული, მაცნე, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1988, 4;
6. ე. ფრომი, ავტორიტარული სინდისი, “ლოგოსი”, თბ., 1998;
7. შ. ჩხარტიშვილი, ნებელობითი ქცევის მოტივის პრობლემა, თბ., 1958;
8. შ. ჩხარტიშვილი, აღზრდის სოციალური ფსიქოლოგია, თბ., 1974.

Nodar Baramidze

On Volitional and Moral Behaviour

Resume

In line with Chkhartishvili's understanding of volitional behaviour and its motive (objective, social, public values), the author thinks, that any kind of volitional behavior is a moral behaviour and vice versa.